

КОРИСЛИВИЙ МОТИВ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА УМИСНОГО ВБИВСТВА

В статті определено поняття корисного мотива как волевого эмоционального процесса, происходящего в психике человека и приводящего к совершению им корисного убийства. Рассмотрены обстоятельства, при наличии которых убийство будет квалифицировано как совершенное с корисных мотивов.

Ключевые слова: *корисный мотив, убийство, криминальное законодательство.*

In the article it was defined the issue of mercenary animus as volitional emotional process that take place in the person's state of mind and results into mercenary assassination. The author examined cases when murder will be qualified as perpetration of crime with mercenary animus.

Key words: *mercenary animus, murder, criminal legislation.*

Корисливий мотив – це одна з кваліфікуючих обставин, що впливає на кваліфікацію злочинів, у тому числі і умисного вбивства. До того ж, у випадку вбивства, єдина ознака, яка тягне за собою застосування процедури конфіскації майна в обов'язковому порядку.

Взагалі мотив – це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. Мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої вольової поведінки людини. В їх основі лежить потреби, інтереси людини. Однак, коли йдеться про мотив і мету злочину, їх зміст визначається антисоціальною спрямованістю.

Мотив злочину – це спонукання до вчинення злочину, а мета – уявлення про його суспільно-небезпечний наслідок, про ту шкоду, яка за відомо для винного буде спричинена охоронюваним кримінальним законом інтересам і яка є для нього бажаною. З огляду на це мотив дозволяє визначити, чому особа вчиняє злочин, а мета – заради чого, до якого результату спрямована її суспільно небезпечна діяльність.

Мотив, як спонукання людини скоїти певний вчинок, зокрема, мотив злочину, являє собою складний вольовий емоційний процес, який відбувається у психіці людини. У процесі виникнення рішення перемагає будь-який мотив, котрий і визначає напрямок волі людини. Характерним при прийнятті злочинного рішення (формуванні умислу) і є перевага суспільно небезпечного мотиву над усвідомленим обов'язку. Тобто, мотив породжує умисел на скоєння злочину.

Розглядаючи питання мотивації злочинної поведінки, слід зазначити, що В.М. Кудрявцев виділяє поняття «мотивації» у двох значеннях. По-перше, мотивація означає процес формування та виникнення мотиву злочинної поведінки, по-друге, мотивація означає, сукупність спонукань (потреби, інтереси, звички тощо), які можуть виступати в якості мотиву злочинної поведінки¹.

Основне тут – це мотив злочинної поведінки. У ньому відбивається те, заради чого відбуваються злочинні дії, у чому їхній особистісний зміст для злочинця. У мотиві, як зауважують деякі автори, опредмечуються потреби й інтереси, він

формується під впливом емоцій, потреб, установок². У ході задоволення потреб мотиви можуть змінюватися і збагачуватися. Поведінка звичайно є мотивованою, тобто визначаються разом і мотиви, але вони можуть бути не рівнозначними. Деякі з них є ведучими, основними, інші виступають у ролі додаткових. Особа керується, як правило, основними (пануючими, домінуючими) мотивами. Саме в таких мотивах більше всього проявляється суспільна небезпека особи злочинця. Вона така, який мотив її злочинної поведінки. Адже мотив – явище особистісне, пов'язане з індивідуальними особливостями людини.

Варто мати на увазі, що мотив означає і глибоку особисту причину злочинної поведінки. Він допомагає відповісти на запитання про те, чому особа поводить себе злочинно. Мотив розкриває співвідношення між внутрішнім і зовнішнім світом особи, між її потребами і можливостями (способами) їхнього задоволення, будучи саме особистісною детермінацією злочинної поведінки. Мотиви злочинної поведінки завжди тісно пов'язані з потребами й інтересами особи злочинця. Разом з тим, суть відмінності злочинної поведінки в інтересах, потребах, мотивах, цілях, поглядах особи. Особистісні риси злочинця накладають відбиток на мотивацію, а мотиви злочинної поведінки, закріпивши в кримінально-карних діях, деформують особу злочинця³.

У більшості випадків вбивство з корисливих мотивів не відбувається спонтанно, воно майже завжди супроводжується тривалим процесом формування особи, ухваленням рішення і вибору засобів для його вчинення. Отже, злочину передують ряд психічної діяльності особи, що поступово формують спрямованість злочинної дії і його фактичне вчинення. Саме в цьому процесі і відбувається вицлювання злочинної поведінки з всіх інших форм поведінки.

Різні вчені по-різному підходять до кримінально-правового визначення поняття користі, але суть, при цьому, одна: протиправне збагачення, за рахунок іншої особи.

М.Й. Коржанський та А.Ф. Зелінський вважають, що слово «користь» несе в собі негативну моральну оцінку спонування, вказує на егоїстичний зміст. Корисливий мотив виникає з індивідуальної потреби і особистого інтересу⁴.

Л.А. Андреева пише, що вбивством з корисливих спонувань є не будь-яке позбавлення життя потерпілого з метою одержання матеріальних благ, а лише таке, котре відбувається з метою наживи, збагачення⁵.

Під користю, П.М. Бузало визначає значні матеріальні збитки державі та громадським організаціям, громадянам, що призвели до незаконного збагачення окремих осіб⁶. А.А. Растегасв уточнює, що заволодіння чужим майном з корисливих мотивів вчинюється з метою збагачення за рахунок цього майна, без використання службового становища та відносин в сфері економіки⁷. С.В. Ванюшків до основних ознак корисливих злочинів відносить по-перше, посягання на чуже майно або вимогу передачі права на майно, по-друге, корисну мету – протиправне вилучення чужого майна на користь винного⁸.

Але не варто забувати і про те, що користь в житті, може виступати не лише як мотив, з якого вчиняється навмисне вбивство, а і як звичайна складова людського характеру. Оскільки матеріальна вигода є головною ознакою користі, то вона властива в тій чи іншій мірі для кожного індивіду. Свого часу Г.С. Фельдштейн зазначав, що корисний мотив самий сильний двигун людських діянь. Якщо забрати в людини закладений в цьому напрямку потяг, то вона втратить інтерес до життя⁹. Отже, бачимо, що прагнення особи до задоволення своїх потреб – цілком природ-

но. Головне тут, щоб ці прагнення не виходили за рамки правового поля. Тому, на наш погляд, правильне і досить широке тлумачення користі дає А.Ф.Зелінський: це прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу, шляхом протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодінням чужим майном або майновим правам, що не належить винному¹⁰.

Не менш вдалими, як на нашу думку, є тлумачення поняття користі А.Ф. Зелінського в співпраці з Б.М. Головкіним, Л.О. Шевченком, А.Б. Благою, С.С. Шрамком. Вони стверджують, що корисливий мотив умисної злочинної діяльності полягає в аморальному прагненні задоволення індивідуальної потреби шляхом протиправного, передбаченого кримінальним законом заволодіння чужим майном або створення умов для заволодіння ним шляхом незаконного, за чужий рахунок, звільнення від майнових обов'язків і скорочення звичайних і необхідних за даних обставин особистих витрат¹¹. Кожен погодиться, що задоволення власних потреб через вчинення злочину – справді неприродно і аморально. Виправдання цьому бути не може.

Тому для правильної кваліфікації вбивства з корисливих мотивів, важливе значення має розкриття їх змісту. Корисливий мотив при вбивстві охоплює матеріальну вигоду в самому широкому змісті, її не можна зводити тільки до заволодіння майном і грошми, хоча, як показує практика, вбивство з корисливих спонукань найчастіше вчинюється, щоб заволодіти майном і грошми. Користь при убивстві – це не тільки придбання матеріальної вигоди, заволодіння тим, чим не володів винний до убивства, але і прагнення позбутися від яких-небудь матеріальних витрат зараз або в майбутньому, зберегти матеріальні блага, з якими прийдеється розлучитися на законних підставах.

Суспільно небезпечне діяння при вбивстві може проявитися у вигляді дії або бездіяльності. Суспільно небезпечний наслідок вбивства незворотній – настання фізіологічної смерті потерпілого.

Причинний зв'язок між вказаним вище діянням і наслідками буде мати місце, коли смерть потерпілого є законним результатом діяння саме винної особи, а не третіх осіб або яких-небудь зовнішніх сил.

Досить часто вбивство з корисливих мотивів, вчиняється шляхом діяння направленого на порушення функцій або анатомічної цілісності життєво важливих органів людини. Але, в цілому, може вчинюватися як шляхом фізичних дій, так і шляхом психологічного натиску. Як зазначає П. Воробей, діяння, при вчиненні умисного вбивства, можуть мати форму психологічного діяння, що виражається в безпосередньому психологічному впливу на потерпілого¹². Тобто, винний впливає на психіку потерпілого з метою вбивства. Спричиняючи за допомогою психологічної травми, яка, на думку винної особи, може спричинити смерть потерпілого, при наявності умислу на вбивство. Крім обов'язковості діянь, необхідно також встановити можливість діяти винного, його вмінь та навичок. При аналізі об'єктивної сторони вбивства необхідно враховувати, що вбивство є злочином з матеріальним складом, тому діяння (дія або бездіяльність) повинні враховуватися лише в сукупності з іншими основними ознаками об'єктивної сторони – настання наслідків, тобто смерті. Настання смерті є необхідним для визнання злочину закінченим.

Корисливим визнається убивство незалежне від того, хто виявляється потерпілим: власник майна (інших цінностей) або особа, у якій воно знаходилося в користуванні або якій його передали на збереження.

Так, наприклад, житель м. Севастополя Г., перебуваючи у гостей у своїй матері на Вінниччині, спеціально, з прямим умислом, приїхав в районний центр, місто Бершадь, проник у домогосподарство громадянина В., з метою крадіжки грошей. Там побачив матір господаря, яку останній залишив доглядати за господарством. Зрозумівши, що жінка буде перешкодою здійснення його задуму, він, наніс декілька ударів по голові металевим ломом, від чого потерпіла померла на місці події¹³.

Потерпілим від вбивства з корисливих мотивів може бути особа, зі смертю якої винний сподівається одержати якісь права майнового характеру.

Характерними при цьому є дві обставини: 1) винний користується чужим майном до вчинення злочину (наприклад, оренда, прокат, тощо); 2) винний позбавляє життя потерпілого, прагнучи стати власником цього майна і розпорядитися ним на власний розсуд. Так, в одному випадку, К., прагнучи заволодіти квартирою знайомої С, вирішив одержати від неї довіреність на право розпорядитися квартирою, а потім убити С. та заволодіти її житлом. Отримавши відповідне доручення в Мелітопольській нотаріальній конторі, вмовив її поїхати до м. Запоріжжя, а там¹⁴, шляхом обману, завів її в підвал недобудованого будинку і, з метою навмисного вбивства, наніс декілька ударів цеглинами по голові та завдав два удари ножем в ділянку серця, від чого потерпіла померла на місці події¹⁵.

Корисливим вбивством буде і таке діяння, що вчинене з наміром позбутися матеріальних витрат (сплати боргу, платежу аліментів і ін.).

Так, 29-річна жінка з м. Вінниці, з метою несплати боргових зобов'язань перед компанійоном, вирішила позбавити останнього життя та з цією ціллю звернулася за допомогою до свого чоловіка. Останній зробив саморобний вибуховий пристрій, який приводився в дію за допомогою електродетонатора, який, в свою чергу, спрацював за допомогою елементів живлення мобільного телефону та передав дружині. Молода жінка, з метою доведення до кінця задуманого спільно з чоловіком наміру, направлено на умисне позбавлення життя компанійона, зустрілася з ним та передала в поліетиленовому пакеті, під приводом грошей, вибуховий пристрій. Дочекавшись, поки останній вийде на відстані 100 метрів, зі свого мобільного телефону зателефонувала на номер картки мобільного телефону, який був складовою частиною вибухового пристрою, чим призвела його в дію. Внаслідок дій подружжя стався вибух, в результаті, потерпілого було важко травмовано, а життя врятовано завдяки своєчасно наданій медичній допомозі¹⁶.

Важливим моментом при кваліфікації злочину виступає встановлення істини: чи корисливий мотив справді мав місце, чи несплата боргу була лише приводом, а вбивство вчинено з інших спонукань.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07. 02. 2003 року визначається, що за п.6 ч.2 ст. 115 КК як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати в зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину. Як учинене з корисливих мотивів

слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо). У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом дії винного кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК і за тією статтею, якою передбачено відповідальність за злочинне заволодіння майном (ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 289 КК).

Якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, вчиненого з інших мотивів, кваліфікація його дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України, у разі вчинення вбивства під час нападу або одразу ж після нього з метою заволодіння або утримання приватного майна громадян чи державного майна, дії винного слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, по кожному з яких, повинно бути винесене відповідне правове рішення суду. Необхідною умовою при цьому є встановлення факту, що намір на заволодіння майном виник у винного до початку вбивства. Інакше, корисливий мотив виключається.

Таким чином, критерієм розмежування корисливого убивства при розбійному нападі і корисливому убивстві без ознак розбою є наявність або відсутніх обов'язкової сукупності трьох ознак. Якщо вбивство вчинене, по-перше, шляхом нападу, по-друге, з метою заволодіння майном (викрадення його), і якщо, по-третє, заволодіння майном в момент вчинення вбивства або безпосередньо після нього, то в наявності сукупність корисливого вбивства і розбою¹⁷.

Так, молода сім'я, приїхала з обласного центру до столиці з метою «заробляти гроші» шляхом пограбувань та вчинення розбійних нападів. Один із таких нападів закінчився вчиненням корисного вбивства. Молода жінка, заходила до квартири продавця дорогих речей (а таких продавців вона шукала спеціально через газетні оголошення під видом покупця), вирішивши, що в даній квартирі їй буде чим пожитися, дала сигнал своєму чоловікові, який заходив в квартиру ніби для розрахунку. Разом вони вчинили розбійний напад з метою пограбування на вагітну господиню, в результаті чого, холоднокровно вбили її.

Відповідно до п.10 ППВСУ від 07. 02. 2003р., корисним буде і вбивство, вчинене з метою незаконного заволодіння транспортним засобом. Так, у м. Дніпропетровську молода дівчина К., маючи умисел на вчинення злочинів за допомогою двох знайомих, одиноко прогулювалася нічними вулицями обласного центру, зваблюючи при цьому водіїв авто. На залицяння власників дешевих машин не реагувала, а вступала в розмови лише з водіями елітних дорогих автомобілів. Співучасники дівчини, отримавши відповідний сигнал про те, що водій один в автомобілі, з метою заволодіння транспортним засобом, нападали нього та вбивали, отримуючи можливість розпоряджатися транспортним засобом на власний розсуд¹⁹.

До корисливого відноситься і вбивство на замовлення. Тобто коли вбивця позбавляє життя людину за вказівкою особи, що пообіцяла сплатити або сплатила за це визначену винагороду. Така вказівка може бути у вигляді наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх (п.15 ППВСУ). Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п. 11 ч.2 ст. 115 ККУ настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцем дії –

до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це зробити чи ні.

Отже, умисне вбивство вважається вчиненим з корисливих мотивів, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном), одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину і позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди». Корисливим визнається вбивство незалежно від того, хто є потерпілим: власник майна чи особа, в якій воно знаходилося на збереженні.

1. Криминальная мотивація / Под ред. В.Н. Кудрявцева. – М., 1986. – С. 39. 2. *Абельцев С.Н.* Особа злочинця і проблеми кримінального насильства. – М., 2000. – С. 27. 3. *Установ В.С.* Насильственные преступления и их мотивация. – Горький, 1996. – С. 57. 4. *Зелінський А.Ф. Коржанський М.Й.* Корислива злочинна діяльність. – К., 1998. – С. 42. 5. *Андреева Л.А.* Квалификация умышленных убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах: Учебное пособие. 3-е изд. – Л., 1989. – С. 26. 6. *Бузало П.М., Денисов С.Ф., Кириченко О.В.* Кримінологія: Навч. пос. – К., 2007. – С. 121. 7. *Растеганев А.А.* Анализ общеуголовной корыстной преступности // Методика анализа преступности. – М., 1986. – С. 59. 8. *Кримінологія: Учебник для юрид. вузов / Под общ. ред. А.И. Долговой.* – М., 1999. – С. 464. 9. *Фельдштейн Г.С.* Уголовное право и психология. Роль мотива в уголовном праве // Право и жизнь. – 1925. – № 6. – С. 55. 10. *Зелінський А.Ф.* Кримінологія: Уч. пособ. – Х., 2000. – С. 156. 11. *Беляева В.Г., Свидлов Н.М.* Вопросы квалификации убийств: Учеб. пособие. – Волгоград, 1984. – С. 103. 12. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення поняття «вини». – К., 1997. – С. 144. 13. *Архів* Вінницького апеляційного суду. Матеріали к\с № 05030363. 14. Ухвала СККС ВСУ від 7 серпня 1997р.у справі К. 15. *Кримінальне судочинство в Україні.* Судова практика. Злочини проти життя. Оф. Ви. Верх. Суду України; Відп. ред. П.П. Пилипчук. – К., 2007. – С. 283. 16. *Архів* апеляційного суду у Вінницькій області. Матеріали к\с № 1-22 2005р. 17. *Побегайло З.Ф.* Умышленные убийства и борьба с ними. – Воронеж, 1965. – С. 89. 18. *Архів* апеляційного суду м. Києва. Матеріали к\с №1-12\03. 19. *Архів* апеляційного суду Дніпропетровської області Матеріали к\с № 1-34\06.